

TÜRKİYE’DE ULUSAL DESTEK: TEŞVİK VE HİBELER

Sara GEMALMAZ KÜÇÜK

Ar-Ge Müdür Yardımcısı, Sistem Global Danışmanlık Y.M.M. A.Ş.,
e-mail: saragemalmaz@hotmail.com ORCID: 0009-0000-7050-1108

ÖZ

Ülkemizde 1990’lı yılların ortalarında yasalaşarak, yaklaşık 30 yıldır kamu kuruluşları tarafından sunulan, işletmelerin geliştirilmesi, Ar-Ge projeleri yürütmeleri ve yatırıma yönelik faaliyetleri özelinde pek çok teşvik ve hibe verilmektedir. Günümüzde; KOSGEB, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, TÜBİTAK ve Ticaret Bakanlığı öncülüğünde bu çalışmalar yürütülmektedir. Ülkemizde 4691 Sayılı Teknoloji Geliştirme Bölgeleri Kanunu ve 5746 Sayılı Araştırma, Geliştirme ve Tasarım Faaliyetlerinin Desteklenmesi Hakkında Kanun kapsamında Ar-Ge faaliyetleri desteklenmektedir. Yurtiçinde faaliyet gösteren işletmeler özelinde KOBİ ve Büyük işletme ayrımı yapılarak verilen destekler firma büyüklüklerine göre değişiklik göstermektedir. Bu nedenle KOBİ tanımı firmalar için önem arz etmektedir. Ülkemizde çağrılı ya da açık çağrı şeklinde her sektöre uygun olarak kurum/kuruluşlar hibe/teşvik vermektedir.. Bu çalışmada ülkemizdeki ulusal fon kaynaklarının neler olduğu ve bu fonlara nasıl ulaşılabileceği ile ilgili detaylı bilgiler verilerek farkındalık yaratılması hedeflenmiştir. Çalışma, genel bir değerlendirme ve öneriler ile son bulmaktadır.

Anahtar kelimeler: Ar-Ge, Ulusal Fonlar, Hibe, Teşvik

JEL Kodları: JEL: O31, O32

Gönderim Tarihi:12 Temmuz 2024; Kabul Tarihi:9 Eylül 2024

Copyright © İstanbul Ticaret Üniversitesi Girişimcilik Dergisi

NATIONAL SUPPORT IN TURKEY: INCENTIVES AND GRANTS

ABSTRACT

Starting from mid-1990’s, it has been around 30 years since small companies are encouraged to do research and development activities as well as doing new investments via governmental donations. Contemporarily, these donations are given mainly by KOSGEB – Small and Medium Enterprises Development Organization, Ministry of Industry and Technology, TÜBİTAK – Scientific and Technological Research Council of Turkey, and Ministry of Commerce. In Turkey, endorsement of research and development activities are governed by laws number 4691 and 5746 which are Technological Development Regions Law and Endorsement of Research, Development and Design Activities Law respectively. Moreover, Turkish companies are classified as “Small and Medium Scaled - KOBİ” and “Large Scaled” for which these governmental endorsements are varied according to the scale of the company. The classification of a company is important since it directly affects the amounts of endorsements which can be acquired from Turkish Government. There endorsements can be call on, or they can be pursued throughout the year without any timeframe depending on the branch of business. In this paper, endorsement types, details of these endorsements and methods of using these endorsements are explained in detail, and it is aimed to raise awareness on the topic. The study concludes with a general evaluation and recommendations.

Keywords: R&D, National Funds, Grant, Incentive

JEL Kodları:JEL: O31, O32

1. GİRİŞ

Araştırma ve deneysel geliştirme (AR-GE), insan, kültür ve toplum bilgisini artırmak ve bu bilgiyi yeni uygulamalar tasarlamak amacıyla sistematik olarak yürütülen yaratıcı çalışmalardır. OECD'nin Frascati Kılavuzu'na göre AR-GE üç ana bölümden oluşur: “temel araştırma”, “uygulamalı araştırma” ve “deneysel geliştirme.”

- Temel Araştırma: Belirli bir uygulama amacı gütmeksizin, yeni bilgi elde etmek

amacıyla yapılan teorik veya deneysel çalışmalardır.

- Uygulamalı Araştırma: Belirli bir pratik amaç veya hedef doğrultusunda, yeni bilgi edinmek için yapılan özgün araştırmalardır.
- Deneysel Geliştirme: Yeni materyal, ürün ve cihazlar üretmek veya mevcut olanları önemli ölçüde geliştirmek amacıyla, araştırma veya pratik deneyimlerden elde edilen bilgilerin kullanılmasıyla yapılan sistematik çalışmalardır.

Küresel rekabet rejimi, ulusal, bölgesel ve yerel devlet otoriteleri arasında, özellikle uluslararası katılımlı yatırımlarını sürdürmek amacıyla teşviklerin sayısını ve özelliklerini artırarak adeta bir yarış halindedir. Günümüzde küresel rekabetin en önemli unsuru, kendi teknolojisini üretebilme kapasitesine sahip olmaktır. Bu amaçla ülkeler, Ar-Ge ve inovasyon yarışı içerisinde çeşitli teşvik ve destek unsurları ile Ar-Ge ve inovasyon sisteminin en önemli girdilerinden birini sağlamaktadır. İstatistiklere bakıldığında, Türkiye'deki Ar-Ge destek ve teşviklerinin yıllar içerisinde iyileşme gösterdiği görülmektedir. Bununla birlikte, Ar-Ge ve inovasyon ekosisteminin güçlendirilmesi ve vergi teşviklerinin kapsamının genişletilmesi, rakamsal olarak geride kaldığımız teşvik miktarlarında artış sağlayacaktır. Türkiye'nin 2023 hedeflerine ulaşmasında, Ar-Ge inovasyon ekosisteminin güçlenmesi ve teşvik ile desteklere olan talebin artması, yüksek katma değerli ve teknoloji yoğun sektörlerde küresel rekabette öne geçmemize zemin hazırlayacaktır (Aycı, 2016).

Türkiye'nin kalkınma ve uluslararası rekabet açısından gelişmiş ülkeler sınıfında yer almasının en önemli koşulu, yeni teknolojilerin geliştirilmesi ve katma değeri yüksek ürünlerin üretilmesidir. 1980'li yıllar öncesinde Türkiye'de Ar-Ge ve yeniliğe yeterince önem verilmemiştir; ancak, 24 Ocak 1980 tarihinde kabul edilen "ihracata dayalı ve dışa açık ekonomik büyüme modeli" ile yurtiçindeki üreticilerin dış rekabetle karşı karşıya gelmesi, Ar-Ge ve yeniliğe yönelik gereksinimi ortaya çıkarmıştır. Aynı zamanda ülkemizdeki teşvik sistemine yönelik eleştiriler devam etmiş ve son zamanlarda teşvik sisteminde yeniden yapılanmalar gerçekleşmiştir. Bu konuya yönelik ilk çalışma, Ar-Ge teşvikleri ile başlamış ve 12 Mart 2008 tarih ve 26814 sayılı Resmî Gazete'de yayımlanan "Ar-Ge Faaliyetlerinin Desteklenmesi Hakkındaki Kanun" ile getirilen düzenlemelerle daha etkin hale getirilmiştir. Yasal düzenlemeye yönelik ilk aşama, 4691 sayılı Teknoloji Geliştirme Bölgeleri Kanunu'nun kabulü ile 26 Haziran 2001 tarihinde başlamaktadır. Bu desteğin yetersiz görülmesi üzerine, ikinci aşamada 31 Temmuz 2004 tarihinde 5228 sayılı yasa yürürlüğe girmiştir. AK Parti Hükümeti ile her iki teşvik yönteminin yetersiz kaldığı gözlemlenmiş ve 28 Şubat 2008 tarihinde üçüncü aşama olarak kabul edilen 5746 sayılı Ar-Ge Faaliyetlerinin Desteklenmesi Hakkındaki Kanun, TBMM'nin onayından geçerek yürürlüğe konmuştur (Ülger, 2017).

1990'ların başında Türkiye'de Ar-Ge desteklerinin başlaması, ulusal yenilik sisteminin kurulması ve gelişmesine yol açan en önemli kurumsal yeniliklerden biri olmuştur. 1991 yılında kurulan Türkiye Teknoloji Geliştirme Vakfı (TTGV), 1992'den beri faizsiz kredi şeklinde Ar-Ge desteği sağlamaktadır. Ayrıca TTGV, Teknoloji İzleme ve Değerlendirme Kurulu (TİDEB) ve Türkiye Teknik Araştırma Konseyi, Türkiye'de kurulan diğer büyük Ar-Ge destekçileri arasında yer almaktadır (Özçelik ve Taymaz, 2008: 267).

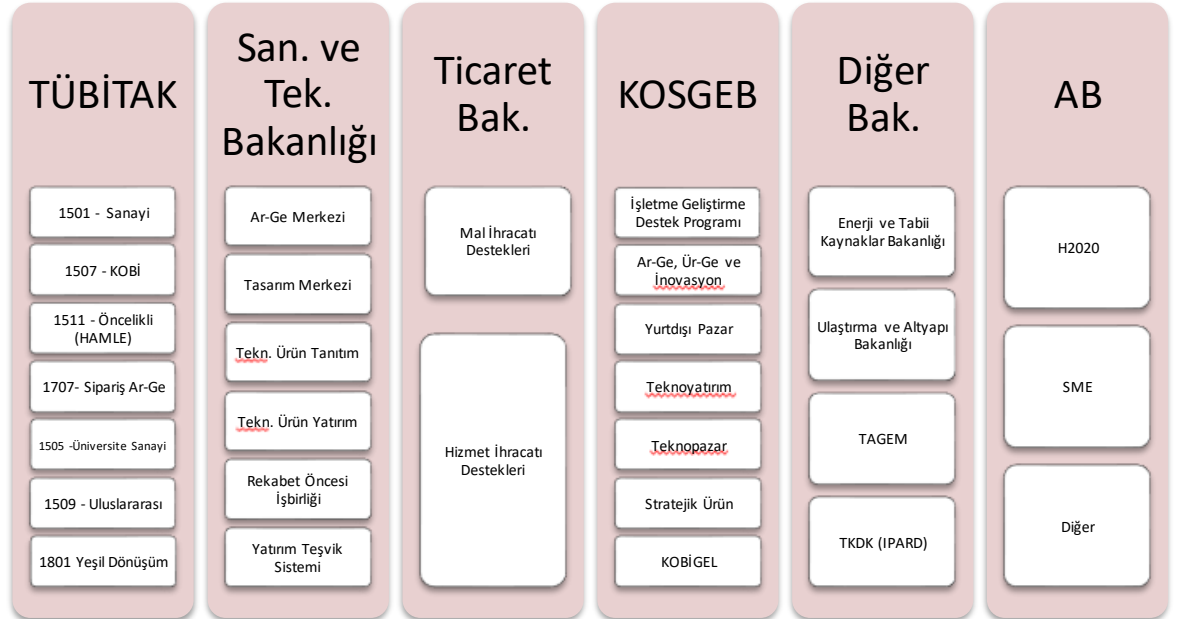
Son 30 yılda, kamu kurumları tarafından işletmelerin geliştirilmesi, Ar-Ge projeleri yürütmeleri ve yatırımları için pek çok teşvik ve hibe verilmiştir. Günümüzde bu çalışmalar KOSGEB, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, TÜBİTAK ve Ticaret Bakanlığı öncülüğünde yürütülmektedir. Teşvik ve hibe kavramlarının anlaşılması, bu çalışmalarını anlamak için önemlidir:

- Teşvikler: Devletin belirli faaliyetlerde bulunan firmalardan bazı vergileri almaması veya belirli öncelikler tanınmasıdır.

Devletin teşvik vermesindeki temel amaç, kalkınma planları ve yıllık programlarda belirtilen hedefler doğrultusunda, tasarrufların katma değeri yüksek yatırımlara yönlendirilmesi, üretim ve istihdamın artırılmasıdır. Ayrıca, uluslararası rekabet gücünü artıracak, Ar-Ge içeriği yüksek bölgesel ve büyük ölçekli yatırımlar ile stratejik yatırımları teşvik etmek, uluslararası doğrudan yatırımları artırmak, bölgesel gelişmişlik farklılıklarını azaltmak, kümelenme ve çevre koruma yatırımlarını desteklemek de hedeflenmektedir. İşletmeler için teşvik almak, toplam maliyetlerin azaltılması açısından büyük önem taşır. Çünkü teşvikler kapsamında ödenmesi gereken vergi, harç ve prim gibi mali yükümlülükler ya tamamen ya da kısmen ödenir. Ülkemizdeki teşvik programları incelendiğinde, belirli konulardaki yatırım ve Ar-Ge faaliyetlerinin teşvik mekanizmaları ile desteklendiği görülmektedir. Teşvik programları, kapsam ve içerik açısından farklılık gösterir ve her bir program için ilgili yönetmelik ve mevzuatlar incelenerek başvurular yapılmalıdır. Farklı ölçeklerdeki ve kapsamlı faaliyetlere yönelik birçok hibe ve teşvik destek programı bulunmaktadır.

- Hibe Programları: Hibe, "karşılıksız vermek" anlamına gelir ve devletin belirli faaliyetleri desteklemek için firmalara tamamen veya kısmen geri ödemesiz maddi destek sağlamasıdır. Birçok ulusal ve uluslararası kurum ve kuruluş, dönemsel olarak toplumsal ve ekonomik önceliklere bağlı olarak hibe programı duyuruları yapar. Hibe destek programları, başvuru rehberi, yönetmelik ve uygulama esasları gibi projeyi hazırlayan kişi ve kurumlara yol gösteren belgelerle birlikte yayımlanır. Hibe destek programlarının amaçları, kapsamı, hedefleri ve beklenen çıktıları dikkate alındığında, her bir programın başvuru şartları, başvuru dokümanları, destek miktar ve oranları farklılık gösterir. Bu nedenle, her bir hibe destek programının mevzuatı ve destek programına ilişkin tüm belgeler detaylı bir şekilde incelenmelidir.

Ülkemizde kurumların vermiş olduğu başlıca destek programlarına yer verilmiştir.

Şekil 1: Ulusal -Uluslararası Destek Programları (Kaynak: İlgili kurumlara girilip bilgiler derlenmiştir, 2024)

Bu destek programlardan Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı'nın yürüttükleri teşvik desteği sağlarken diğer kurumlar hibe ve teşvik veya yalnızca hibe sağlamaktadır.

2. İşletmenin /Girişimcinin Geliştirilmesine Yönelik Destekler

2.1. KOSGEB Destekleri

KOSGEB'in kuruluş amacı, ülkenin ekonomik ve sosyal ihtiyaçlarının karşılanmasında küçük ve orta ölçekli işletmelerin payını ve etkinliğini artırmak, rekabet güçlerini ve düzeylerini yükseltmek, sanayide entegrasyonu ekonomik gelişmelere uygun biçimde gerçekleştirmektir. (KOSGEB 2023 Faaliyet raporu).

KOSGEB'in kuruluş amacı, ülkenin ekonomik ve sosyal ihtiyaçlarının karşılanmasında küçük ve orta ölçekli işletmelerin payını ve etkinliğini artırmak, rekabet güçlerini ve düzeylerini yükseltmek, sanayide entegrasyonu ekonomik gelişmelere uygun biçimde gerçekleştirmektir.

KOSGEB'in hedef kitesini;

–250 kişiden az yıllık çalışan istihdam eden,

–Yıllık net satış hasılatı veya mali bilançosundan herhangi biri 500 milyon Türk Lirası'nı aşmayan işletmeler,

–18/9/2009 tarih ve 27353 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanan (2009/15431 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı) “KOSGEB Tarafından Verilecek Hizmetler ve Desteklerden Yararlanacak Küçük ve Orta Büyüklükteki İşletmelere İlişkin Sektörel ve Bölgesel Önceliklerin Belirlenmesi Hakkındaki Karar” ile belirlenen sektörlerde faaliyet gösteren KOBİ'ler ve girişimciler oluşturmaktadır. (KOSGEB 2023 Faaliyet raporu).

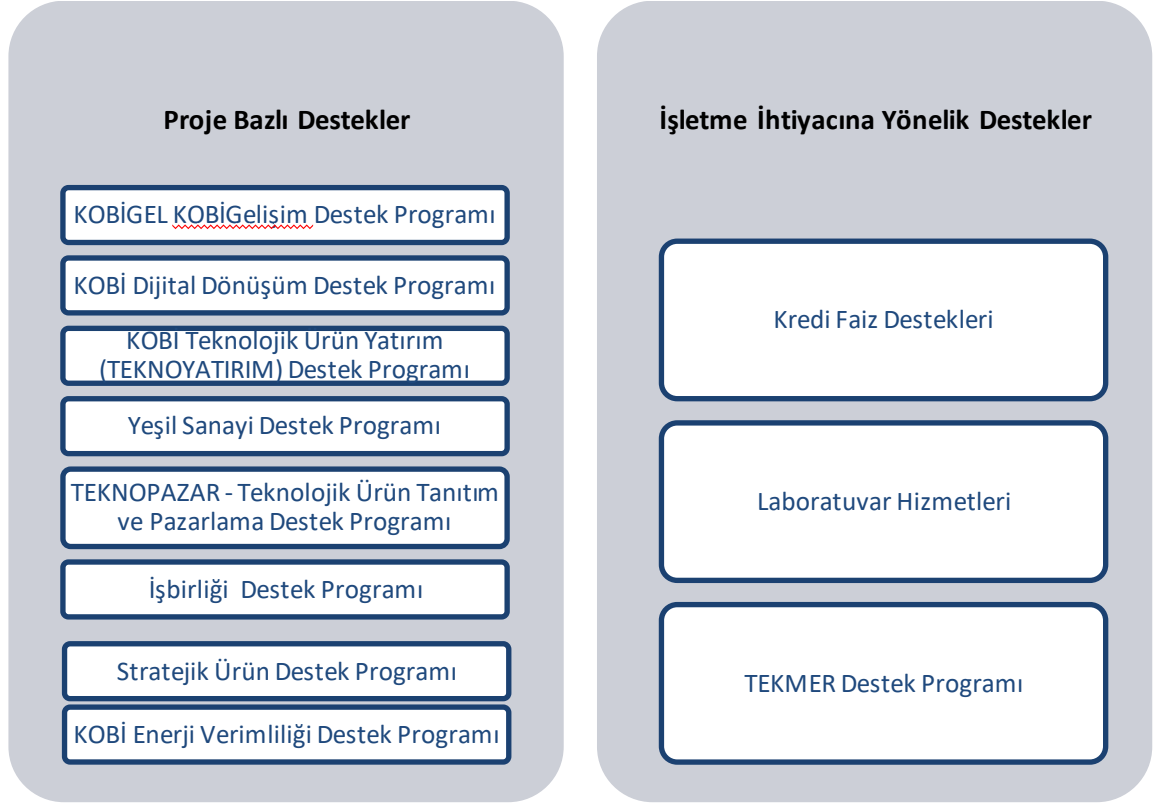
İşletmelerin büyüklüklerine göre sınıflandırılmasında esas alınan kriterler, 24/5/2023 tarihli ve 7297 sayılı Cumhurbaşkanı Kararı ile yürürlüğe alınan Küçük ve Orta Büyüklükteki İşletmeler Yönetmeliği'nde belirlenmiştir. Bu kriterlere göre işletmeler; “mikro işletme”, “küçük işletme” ve “orta büyüklükteki işletme” olmak üzere Tablo 1'de sınıflandırılmaktadır:

Tablo 1: KOBİ Sınıflandırılması (Kaynak: KOSGEB Sitesi, KOBİ TANIMI GÜNCELLENDİ! kosgeb.com.tr, 2024)

	Mikro İşletme	Küçük İşletme	Orta Ölçekli İşletme
Çalışan Sayısı	<10	<50	<250
Yıllık Satış Tutarı (TL)	≤ 10 Milyon	≤ 100 Milyon	≤ 500 Milyon
Mali Bilanço (TL)	≤ 10 Milyon	≤ 100 Milyon	≤ 500 Milyon

KOSGEB destekleri, proje bazlı ve başvuru esaslı programlar olarak iki kategoriye ayrılır. Proje bazlı destekler, firmaların yatırım ve ihracat süreçlerine destek sağlamak amacıyla yürütülmektedir. Başvuru esaslı programlar ise işletmelerin ihtiyaçlarına yönelik süreçleri kapsar.

KOSGEB, KOBİ'ler ve girişimcilere destek sunar. Bu desteklerden yararlanabilmek için temel şart, KOSGEB KOBİ Bilgi Sistemi'ne e-devlet işletme bilgileri ile kayıt yapılmasıdır.

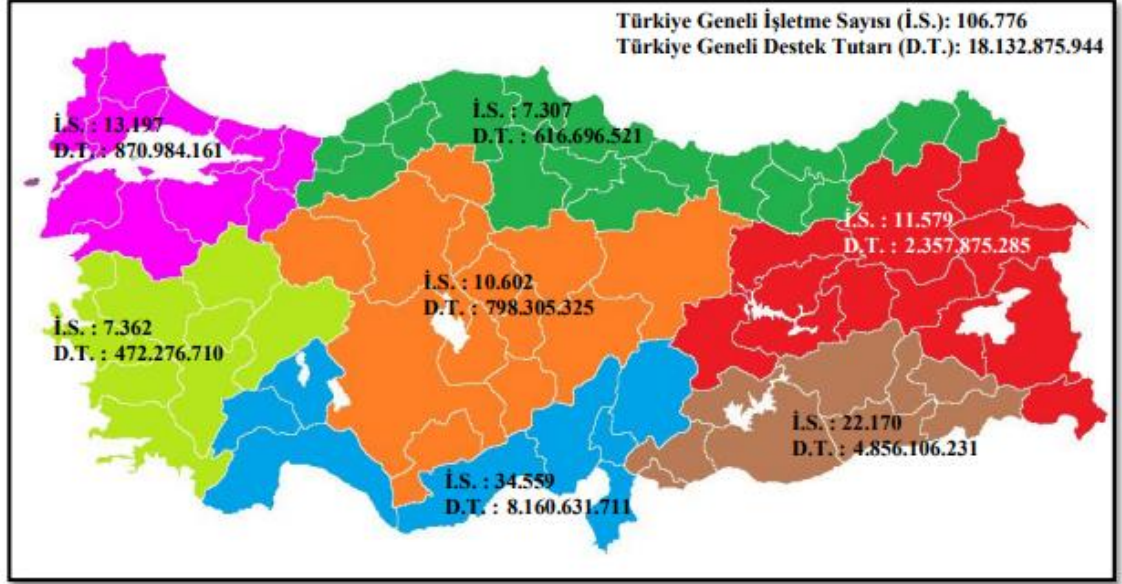
Şekil 2: Proje Bazlı ve İşletme Geliştirmeye Yönelik KOSGEB Destekleri (Kaynak KOSGEB sitesi, destekler bölümünden bilgi derlenmiştir, 2024)

Destek Adı	İşletme Sayısı	Destek Tutarı (TL)
A- KOSGEB Destek Programları Yönetmeliği Kapsamında Verilen Destekler	39.696*	2.352.339.145
Ar-Ge, Ür-ge ve İnovasyon Destek Programı	1.435	231.094.453
Ar-Ge, İnovasyon ve Endüstriyel Uygulama Destek Programı	61	3.630.030
Girişimcilik Destek Programı	1	9.957
KOBİGEL (KOBİ Gelişim) Destek Programı	1.467	871.775.435
Stratejik Ürün Destek Programı	17	12.197.889
KOBİ Teknolojik Ürün Yatırım (Teknoyatırım) Destek Programı	51	33.546.547
İşletme Geliştirme Destek Programı	13.407	439.394.008
KOBİ Enerji Verimliliği Destek Programı	172	12.513.612
Yurt Dışı Pazar Destek Programı	1.046	72.700.539
Geleneksel Girişimci Destek Programı	13.551	112.580.530
İleri Girişimci Destek Programı	8.187	503.340.894
Yaşayan Kültür Mirası İşletmeler Destek Programı	205	17.708.392
İşbirliği Destek Programı	26	18.386.329
İŞGEM/TEKMER Destek Programı	17	8.512.098
İş Planı Ödülü Destek Programı	5	170.000
Yurt Dışı Hızlandırıcı Destek Programı	48	14.778.432
B- Mikro ve Küçük İşletmelere Hızlı Destek Programı	16.614	2.305.630.000
C- Deprem Sonrası Mikro, Küçük ve Orta Ölçekli İşletmelerin Canlanması Destek Programı	39.680	12.802.900.000
D- KOSGEB Kredi Faiz Desteği Yönetmeliği Kapsamında Verilen Destekler	10.786**	672.006.799
GENEL TOPLAM (A+B+C+D):	106.776	18.132.875.944

* 2023 yılsonu net işletme sayısı 37.990' dir.

**2023 yılsonu net işletme sayısı 10.771' dir.

Şekil 3: KOSGEB Desteklerinin 2023 Yılı Uygulama Sonuçları (Kaynak KOSGEB sitesi, kurumsal sekmesi, rapor ve istatistikler bölümü KOSGEB 2023 Faaliyet raporundan bilgi temin edilmiştir, Eylül 2024)

Şekil 4: KOSGEB Destek Programları Yönetmeliği Kapsamında Verilen Desteklerin Bölgelere Göre Dağılımı (MKİ Hariç) (Kaynak KOSGEB sitesi, rapor ve istatistikler bölümü KOSGEB 2023 Faaliyet raporundan bilgi temin edilmiştir, 2024)

Şekil 4'te, destek tutarlarına göre dağılıma bakıldığında %45'lik pay ile Akdeniz Bölgesi ilk sırayı almaktadır. Bu bölgeyi sırasıyla %26,78 ile Güneydoğu Anadolu Bölgesi, %13 ile Doğu Anadolu Bölgesi takip etmektedir. Destek tutarlarının illere göre dağılımı dikkate alındığında, ilk 3 ilin sırasıyla Kahramanmaraş (%20), Hatay (%17,4) ve Adıyaman (%12,4) olduğu görülmektedir.

Akdeniz Bölgesi'ndeki KOBİ'lerin ve işletmelerin KOSGEB desteklerinden etkin bir şekilde faydalandığı, Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerinde ekonomik kalkınmayı desteklemek amacıyla yapılan yatırımların önemli olduğunu gösterir. Bu bölgeler, Türkiye'nin daha az gelişmiş bölgeleri arasında yer almakla birlikte, son yıllarda devlet destekleri sayesinde ekonomik aktivitenin canlandığı bölgelerdir. KOSGEB'in bölgesel dağılımlarındaki bu farklılıklar, Türkiye'nin farklı bölgelerindeki ekonomik aktivitelerin çeşitliliğini ve gelişmişlik düzeylerini yansıtıyor. Akdeniz Bölgesi'nin yüksek oranla desteklerden faydalanması, bölgenin ekonomik potansiyelinin güçlü olduğuna işaret ederken, Güneydoğu ve Doğu Anadolu bölgelerinde verilen desteklerin oranı, bu bölgelerin kalkınma ihtiyaçlarına yönelik stratejik bir yatırım yapıldığını göstermektedir. KOSGEB'in bu tür desteklerle bölgesel kalkınma ve ekonomik dengeyi sağlamayı hedeflediği anlaşılmaktadır.

3. Ar-Ge Faaliyetlerine Yönelik Destekler

Türkiye'de Ar-Ge faaliyetlerine yönelik yasal düzenlemeler çeşitli kanunlarla belirlenmiştir. Bu kanunlar arasında şunlar bulunmaktadır:

- 193 Sayılı Gelir Vergisi Kanunu ve 5520 Sayılı Kurumlar Vergisi Kanunu'nda yer alan düzenlemeler
- 4691 Sayılı Teknoloji Geliştirme Bölgeleri Kanunu
- 5746 Sayılı Araştırma ve Geliştirme Faaliyetlerinin Desteklenmesi Hakkında Kanun
- 3065 Sayılı Katma Değer Vergisi Kanunu'nda Ar-Ge faaliyetlerini destekleyen düzenlemeler

Yurtiçinde faaliyet gösteren işletmelere yönelik destekler, KOBİ ve büyük işletme ayrımı yapılarak verilmektedir ve bu destekler firma büyüklüğüne göre farklılık göstermektedir. Bu nedenle, firmaların KOBİ statüsünde olması, çeşitli desteklerden yararlanma açısından avantaj sağlamaktadır.

Ulusal destek programlarının büyük çoğunluğu KOBİ'lere yöneliktir ve bu durum, KOBİ'lerin desteklerden daha fazla faydalanmasına olanak tanır. TÜBİTAK destekleri bölümünde, firma ölçeğine göre destek dağılımları detaylı olarak verilmiştir. Firmalar, rekabet avantajı elde etmek için yeni ürünler geliştirme, mevcut ürünleri iyileştirme veya süreçleri iyileştirme çalışmalarını Ar-Ge faaliyetleri ile gerçekleştirebilirler. Ar-Ge tanımlamaları, uluslararası kılavuzlar olan Canberra, Frascati ve Oslo kılavuzları temel alınarak yapılmaktadır.

Ar-Ge faaliyetlerinin desteklenmesi amacıyla çeşitli politika çalışmaları ve kalkınma planları oluşturulmaktadır. Bu planlar, sektör raporları ve belirlenen hedefler doğrultusunda hazırlanır. Ülkelerin gelişimi açısından Ar-Ge ve teknolojinin önemi büyüktür.

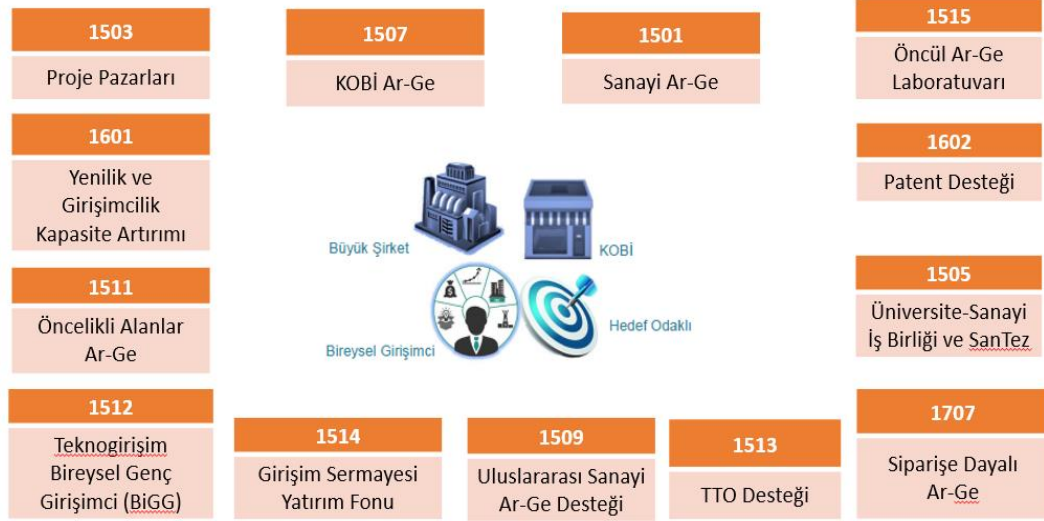
Türkiye'de Ar-Ge faaliyetleri yürüten şirketler, Ar-Ge mevzuatı ve nakit destek programları kapsamında sağlanan çeşitli teşvik ve desteklerden faydalanma imkanına sahiptir. Şirketlerin, Ar-Ge ve yenilik faaliyetlerinin maliyetlerini azaltmak için kendilerine en uygun destek ve teşvik mekanizmalarından faydalanmaları büyük önem taşımaktadır.

3.1. TÜBİTAK Destekleri

15 Temmuz 2018 tarihli ve 30479 sayılı Resmi Gazetede yayımlanan 4 Sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi madde 582'de TÜBİTAK'ın kuruluş amacı; "Türkiye'nin rekabet gücü ve refahını artırmak ve sürekli kılmak için toplumun her kesimi ve ilgili kurumlarla işbirliği içinde, ulusal öncelikler doğrultusunda bilim ve teknoloji politikaları hakkında çalışmak, bunları gerçekleştirecek altyapının ve araçların oluşturulmasına katkı sağlamak, araştırma ve geliştirme faaliyetlerini özendirmek, desteklemek, koordine etmek, yürütmek, bilim ve teknoloji kültürünün geliştirilmesinde öncülük yapmak" olarak belirlenmiştir. Kurumun "tüzel kişiliği, idari ve mali özerkliği" vardır. TÜBİTAK, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığının ilgili kuruluşudur. (TÜBİTAK 2023 yılı Faaliyet Raporu)

Ülkemizdeki Ar-Ge kapasitesini artırmak amacıyla çalışmalarını sürdüren Araştırma Destek Programları Başkanlığı (ARDEB), farklı destek programları ile üniversite, 6550 sayılı Kanun kapsamına giren araştırma altyapıları, eğitim araştırma hastaneleri ve araştırma enstitüleri başta olmak üzere akademisyenlerin, özel sektör ve kamuda çalışan araştırmacıların projelerine geri ödemesiz finansal destek vermektedir.

Teknoloji ve Yenilik Destek Programları Başkanlığı (TEYDEB), ülkemizdeki özel sektör kuruluşlarının araştırma, teknoloji geliştirme ve yenilik faaliyetlerine destek sağlamak amacıyla kurulmuştur. Bu programlar, Türk sanayisinin araştırma ve teknoloji geliştirme kapasitesini, yenilikçilik kültürünü ve rekabet gücünü artırmayı hedefleyen proje esaslı Ar-Ge faaliyetlerini destekler.

Şekil 5: TÜBİTAK TEYDEB Destekleri (Kaynak TÜBİTAK Sitesi, Destekler, Sanayi, Ulusal Destek Programları kapsamında görsel derlenmiştir, 2024)

TÜBİTAK TEYDEB destekleri, hibe odaklı programlar olup, desteklenen proje süresi boyunca 5746 sayılı kanun kapsamında teşvik mekanizmalarını da içerir.

2023 yılında, Teknoloji ve Yenilik Destek Programları (TEYDEB) destek programları kapsamında, 2.788 firmanın 3.422 desteklenen projesi kapsamında 2 Milyar TL hibe desteği verilmiştir. (TÜBİTAK 2023 yılı Faaliyet Raporu)

Özel Sektör Ar-Ge ve Yenilik Destekleri kapsamında KOBİ'lere yönelik en popüler iki destek programı ise TÜBİTAK 1501 - Sanayi Ar-Ge Projeleri Destekleme Programı ve TÜBİTAK 1507 - KOBİ Ar-Ge Başlangıç Destek Programı'dır. Bu programlar, firmaların daha rekabetçi olmalarını, sistematik proje yönetim yeteneklerini geliştirmelerini, katma değeri yüksek ürünler ortaya koymalarını ve ulusal ve uluslararası destek programlarında daha aktif rol almalarını amaçlar. Programlar, personel maaşları, teçhizat, donanım, yazılım ve hizmet alımı gibi giderleri karşılamaktadır.

Her iki program için destek oranı %75'tir. TÜBİTAK 1507 programı, proje süresi 18 ayı aşmayan ve bütçesi 2.400.000 TL'ye kadar olan projeleri kapsar. TÜBİTAK 1501 programında ise proje bütçesi sınırı yoktur, ancak 13.000.000 TL ve üzeri bütçeye sahip projeler için ekonomik fizibilite raporu sunulması gereklidir. Bu rapor, proje çıktısının teknik fizibilitesi, pazar araştırması, katma değer, verimlilik ve rekabet gücü üzerindeki etkisi, üretim, satış ve pazarlama stratejileri, ilave yatırım planları, satış hedefleri ve karlılık projeksiyonu gibi bilgileri içerir.

Küçük ve Orta Büyüklükteki İşletmelerin (KOBİ) proje esaslı araştırma, teknoloji geliştirme ve yenilikçilik faaliyetlerini desteklemek amacıyla TEYDEB, 1501 ve 1507 programları kapsamında her yıl Ocak ve Temmuz aylarında olmak üzere iki çağrı açmaktadır.

İstatistiklerine bakıldığında; 1501 Sanayi Ar-Ge Projeleri Destekleme Programı'na 2023 yılında 1501-2023-1, 1501-2023-2 ve 1501-2023 TEKNOÇABA çağrıları kapsamında 1.769 başvuru alınmıştır. Önceki çağrılarda başvuruları alınan projelerle birlikte 462 proje için destek kararı verilmiştir. (TÜBİTAK 2023 yılı Faaliyet Raporu)

1507 KOBİ Ar-Ge Başlangıç Destek Programı 2023 yılında 1507-2023-1, 1507-2023-2 ve 1507-2023 TEKNOÇABA çağrıları da dahil olmak üzere 1.091 başvuru alınmıştır. Önceki çağrılarda başvuruları alınan projelerle birlikte 606 proje için destek kararı verilmiştir. (TÜBİTAK 2023 yılı Faaliyet Raporu)

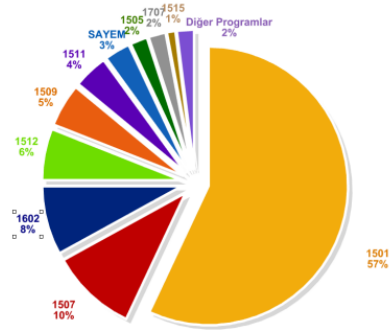
Girişimciler için ise 1812/1512 Girişimcilik Destek Programı, teknoloji ve yenilik odaklı iş fikirlerini yüksek katma değer ve nitelikli istihdam yaratma potansiyeli olan girişimlere dönüştürmeyi hedefler. Bu program, fikir aşamasından pazara kadar olan süreçleri destekler. Proje bütçesi 900.000 TL'ye çıkarılmıştır.

1995-2022 yılları arasında TÜBİTAK verilerine göre, 55.184 proje başvurusu yapılmış, 26.949 proje desteklenmiş, 25,2 milyar TL destek sağlanmış ve 40 milyar TL Ar-Ge hacmi oluşturulmuştur. Bu rakam, 2022 sabit fiyatlarıyla hibe desteğine karşılık gelen, destek kapsamına alınan harcama tutarını ifade etmektedir.

Hibe desteğinin programlara dağılımı 2022 yılına ait şekil 6'da belirtilmiştir. Hibe desteğinin %82'si, özel sektöre yönelik sanayi desteklerinden oluşmaktadır (1501, 1507, 1509, 1511, 1707).

Program	Ödeme(TL)
1501	718.281.003
1507	122.967.369
1602	100.542.327
1512	70.444.508
1509	63.934.243
1511	52.465.153
SAYEM	40.288.653
1505	24.973.950
1707	24.748.229
1515	12.840.653
1513	11.889.051
1601	10.832.356
1514	1.760.249
1711	1.168.607
1709	1.128.800
1503	657.780
1702	630.449

Hibe Desteğinin % 82'si Özel Sektöre Yönelik Sanayi Desteklerine:
1501+1507+1509+1511+1707

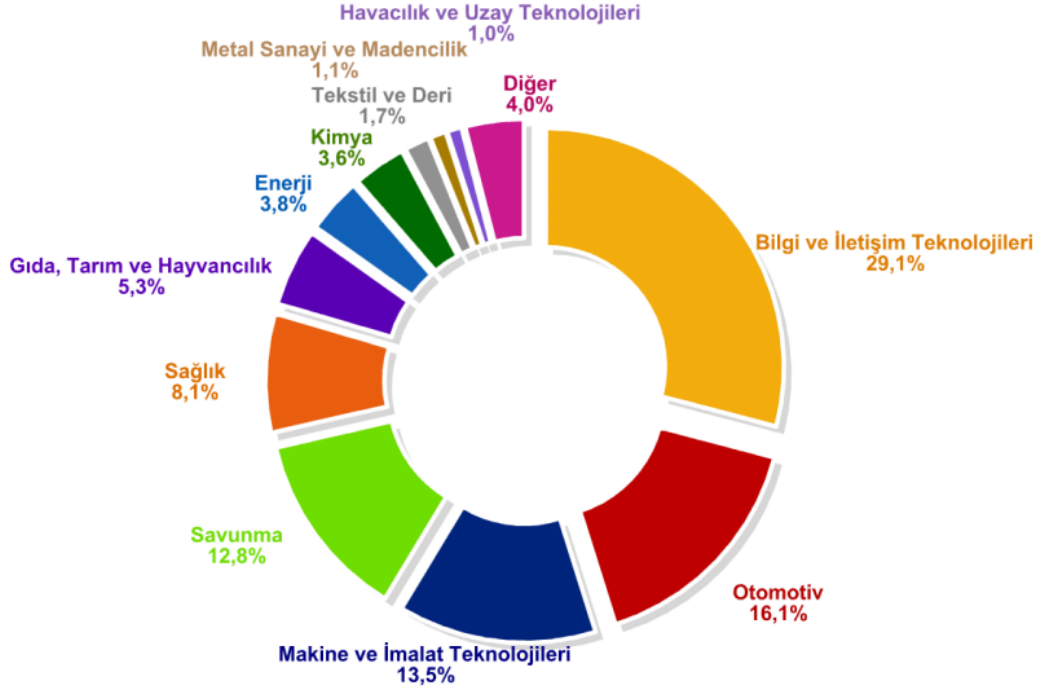
Şekil 6: TÜBİTAK Destekleri Hibe Desteğinin Programlara Dağılımı (2022) (Kaynak TÜBİTAK Sitesi, Kurumsal, Hakkımızda, TÜBİTAK Sanayi, Teknoloji ve Yenilik Destekleri TÜBİTAK'ın Özel Sektöre Yönelik; ArGe, Yenilik ve Girişimcilik Destek Programlarına İlişkin İstatistik Veriler, 2024)

1501 Sanayi Ar-Ge Projeleri Destekleme Programı 718.281.003 TL ile en fazla hibe desteğini almıştır.

1507 KOBİ Ar-Ge Başlangıç Destek Programı 122.967.369 TL ile ikinci sırada yer almaktadır.

Diğer Dikkat Çekici Programlar: 1602 (100.542.327 TL) ve 1512 (70.444.508 TL) gibi programlar da önemli miktarda destek almıştır.

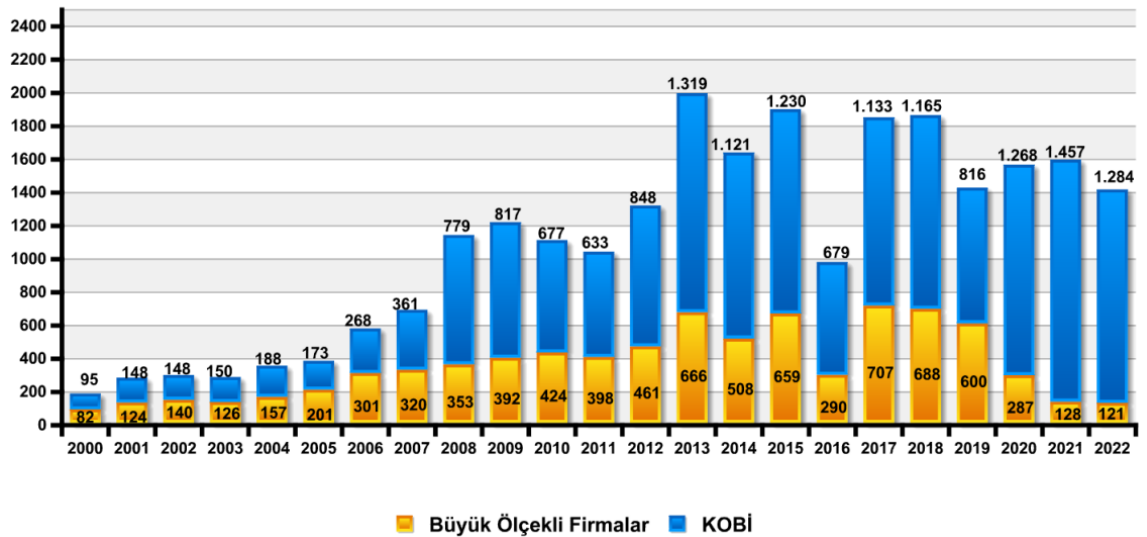
Bu dağılım, Türkiye'de sanayiye yönelik Ar-Ge faaliyetlerinin teşvik edilmesine ne kadar önem verildiğini göstermektedir. Özellikle 1501 ve 1507 programları, özel sektördeki Ar-Ge kapasitesini artırmayı amaçlamaktadır.

Şekil 7: TÜBİTAK Destekleri Hibe Desteğinin Sektörlere Göre Dağılımı (1995-2022)
(Kaynak TÜBİTAK Sitesi, Kurumsal, Hakkımızda, TÜBİTAK Sanayi, Teknoloji ve Yenilik Destekleri TÜBİTAK'ın Özel Sektöre Yönelik; ArGe, Yenilik ve Girişimcilik Destek Programlarına İlişkin İstatistik Veriler, 2024)

1995-2022 yılları arasında, TÜBİTAK'ın hibe desteklerinin %82'si özel sektöre yönelik sanayi desteklerinden oluşmaktadır. Bu, TÜBİTAK'ın özellikle sanayi sektöründe Ar-Ge ve yenilik faaliyetlerine büyük önem verdiğini göstermektedir. Sanayi destekleri, Türkiye'nin endüstriyel kapasitesini ve rekabet gücünü artırmak için stratejik olarak yönlendirilmiştir.

Desteklerin büyük bir kısmı 1501 Sanayi Ar-Ge Projeleri Destekleme Programı, 1507 KOBİ Ar-Ge Başlangıç Destek Programı, 1509 Uluslararası Sanayi Ar-Ge Projeleri Destekleme Programı, 1511 Öncelikli Alanlar Ar-Ge Destek Programı ve 1707 Siparişe Dayalı Ar-Ge Projeleri gibi sanayi odaklı programlara tahsis edilmiştir.

Şekil 8: TÜBİTAK Desteklenen Projelerin Firma Ölçeğine Göre Dağılımı (1995-2022)

(Kaynak TÜBİTAK Sitesi, Kurumsal, Hakkımızda, TÜBİTAK Sanayi, Teknoloji ve Yenilik Destekleri TÜBİTAK'ın Özel Sektöre Yönelik; ArGe, Yenilik ve Girişimcilik Destek Programlarına İlişkin İstatistiki Veriler, 2024)

TÜBİTAK desteklerinin önemli bir kısmı KOBİ'lere yöneliktir. KOBİ'ler, Türkiye ekonomisinin önemli bir bölümünü oluşturur ve bu firmalara sağlanan Ar-Ge destekleri, onların yenilikçi kapasitelerini geliştirmelerine ve büyümelerine katkı sağlamaktadır. Büyük ölçekli firmalar da destek almış olsa da, hibe desteklerinin büyük kısmının KOBİ'lere yöneltilmiş olması, TÜBİTAK'ın KOBİ'lerin Ar-Ge kapasitesini artırmayı amaçlayan stratejik bir yaklaşım benimsediğini göstermektedir.

Proje Başvuruları İlk 5 İl % Dağılımı

- İstanbul (%35,0)
- Ankara (%25,4)
- İzmir (%6,6)
- Kocaeli (%6,6)
- Bursa (%6,1)

0	3 il
1-100	49 il
101-500	17 il
501-2000	8 il
2001 +	5 il

Şekil 9: TÜBİTAK Proje Başvurularının İllere Göre Dağılımı (1995-2022) (Kaynak TÜBİTAK Sitesi, Kurumsal, Hakkımızda, TÜBİTAK Sanayi, Teknoloji ve Yenilik Destekleri TÜBİTAK'ın Özel Sektöre Yönelik; ArGe, Yenilik ve Girişimcilik Destek Programlarına İlişkin İstatistiki Veriler, 2024)

1995-2022 yılları arasında yapılan başvuruların büyük kısmı İstanbul (%35,0) ve Ankara (%25,4) gibi büyükşehirlerden gelmektedir. İzmir, Kocaeli ve Bursa gibi diğer sanayi yoğun iller de yüksek oranlarda başvuru yapmıştır. Bu veriler, Türkiye'de Ar-Ge faaliyetlerinin daha çok gelişmiş ve sanayileşmiş bölgelerde yoğunlaştığını göstermektedir. İstanbul ve Ankara gibi büyükşehirlerin bu alandaki liderliği, bu illerdeki üniversitelerin, araştırma merkezlerinin ve sanayi kuruluşlarının Ar-Ge faaliyetlerine verdiği önemi yansıtmaktadır.

3.2. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı Destekleri

Sanayi Faaliyetleri kapsamında bakanlığın Ar-Ge /Tasarım Merkezleri, Teknoloji Geliştirme Bölgeleri ve Yatırım Teşvik ve Hamle programı özelinde destekleri bulunmaktadır.

3.2.1 Ar-Ge /Tasarım Merkezleri

12 Mart 2008 tarihli ve 5746 sayılı «Araştırma ve Geliştirme Faaliyetlerinin Desteklenmesi Hakkında Kanun'un yürürlüğe girmesiyle birlikte, Türkiye'de Ar-Ge

merkezlerine olan ilgi önemli ölçüde artmıştır.

1 Mart 2016 tarihli ve 6676 sayılı Çerçeve Kanunla birlikte 5746 sayılı Kanun Araştırma, Geliştirme ve Tasarım Faaliyetlerinin Desteklenmesi Hakkında Kanun olarak yürürlüğe girmiştir. Böylece Tasarım Merkezleri de destek kapsamına alınmıştır.

Bu merkezlerin sağladığı vergisel avantajlar ve diğer destekler, birçok firma için cazip hale gelmiştir. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı tarafından sunulan destekler ve teşvikler, Ar-Ge ve tasarım merkezi kurma motivasyonunu artırırken, firmalara çeşitli avantajlar sağlamaktadır.

Şekil 10: Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı Ar-Ge/Tasarım Merkezi Başvuru Şartları (Kaynak:Ar-Ge ve Tasarım Merkezleri Sitesi ,Ar-Ge Merkezleri /Tasarım Merkezleri-Program sunumlarından derlenmiştir, 2024)

Şekil 10'da belirtilen temel şartları taşıyan firma başvuru için istenen diğer başlıkları da doldurarak işletme yetkilisinin e-imzası ile Ar-Ge/Tasarım Merkezi kurmak üzere T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı'na elektronik başvuruda bulunurlar. (agtm.sanayi.gov.tr)

T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı Teknoloji Genel Müdürlüğü tarafından firmalara bakanlık sorumlusu atanır. Bakanlık sorumlusu firmaların gerekli şartları sağlayıp sağlamadığının kontrolünü yaptıktan sonra revize ya da uygunluk onayı vererek hakem ataması gerçekleştirir.

İzleyici hakem olarak firmayı denetleyecek kişiler üniversite öğretim üyeleri olup firma ürün grubuna yönelik ilgi alanlarında çalışan akademisyenler seçilir. İzleyici hakemler yerinde inceleme gerçekleştirerek almış oldukları raporları bakanlığa iletir.

Bakanlık sorumlusu rapor kontrolünü sağladıktan sonra firmayı Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı Değerlendirme ve Denetim Komisyonu toplantısına davet eder. Kurulda red/onay kararı verilerek firmalara yazılı ve sözlü bilgilendirme yapılır.

Değerlendirme ve Denetim Komisyonu aşağıda belirtilen 5 üyeden oluşur.

- Teknoloji Genel Müdürü ya da ilgili Daire Başkanı,

- Maliye Bakanlığı tarafından belirlenecek bir üye,
- Öğretim üyeleri iki üye,
- Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği (TOBB) meclis veya sektör temsilcileri bir üye

Ar-Ge Merkezi Belgesi almaya hak kazanan işletme, Değerlendirme ve Denetim Komisyonu karar tutanağının düzenlendiği tarihten itibaren Kanun kapsamında sağlanan destek ve teşviklerden yararlanır.

Ar-Ge /Tasarım Merkezi olan firmaların yararlanacağı teşvikler ise aşağıda belirtilmiştir;

1. Ar-Ge/Tasarım İndirimi (%100)
2. Gelir Vergisi İstisnası (%80-95)
3. SGK İşveren Hissesi Desteği (%50)
4. Damga vergisi istisnası (%100)
5. Gümrük Vergisi İstisnası (%100)
6. KDV İstisnası

Ar-Ge/Tasarım Merkezleri, proje faaliyetleri kapsamında yaptıkları harcamaların %100'ünü Kurumlar Vergisi matrahından indirebilmektedir.

Ar-Ge/ Tasarım personeli ile destek personelinin Kanun kapsamındaki faaliyetleri karşılığında elde ettikleri ücretleri üzerinden hesaplanan sigorta primi işveren hissesinin yarısı, Maliye Bakanlığı bütçesine konulacak ödenekten karşılanır.

Ar-Ge ve destek personelleri için gelir vergisi stopajı teşvik oranları Doktoralı personeller ve Yüksek Lisans Dereceli ve üstü Temel Bilimler personelleri %95, Yüksek Lisans mezunu personeller ve Temel Bilimler lisans dereceli personeller %90, Diğer personeller için %80 şeklinde belirlenmiştir.

Ar-Ge Merkezleri için Kanun kapsamındaki her türlü Ar-Ge ve yenilik faaliyetleri ile tasarım faaliyetlerine ilişkin olarak düzenlenen kağıtlardan damga vergisi alınmaz.

Kanun kapsamında yürütülen Ar-Ge ve yenilik projeleri ile ilgili araştırmalar da kullanılmak üzere ithal edilen eşya, gümrük vergisi ve her türlü fondan, bu kapsamda düzenlenen kağıtlar ve yapılan işlemler damga vergisi ve harçtan istisnadır.

Ayrıca; Ar-Ge Merkezlerinde ilk madde ve malzeme giderleri, amortismanlar, personel giderleri, genel giderler, sipariş usulü çalışma, dışarıda geçirilen süreler, performansa dayalı ek indirim, yabancı uyruklu personel çalışması imkanı getirilmiştir.

Ayrıca proje bazlı makine teçhizat alımlarında kullanılabilen KDV istisnası imkanı söz konusudur.

31 Temmuz 2024 tarihi itibarıyla, 1321 Ar-Ge merkezi ve 334 tasarım merkezi belge olarak faaliyet göstermektedir. Bu sayının ilerleyen dönemlerde daha da artması beklenmektedir. Ayrıca, 5746 sayılı Kanun kapsamında yapılan düzenlemeler ve sağlanan desteklerdeki değişiklikler ile firmalara daha fazla kolaylık sağlanması amaçlanmaktadır.

3.2.2. Teknoloji Geliştirme Bölgeleri

2001 yılında yürürlüğe giren 4691 sayılı Kanun ile kurulan Teknoloji Geliştirme Bölgeleri, teknolojik bilginin üretilmesi ve ticarileştirilmesi, ürün ve üretim süreçlerinde kalite ve standartların artırılması, verimliliği artıran ve maliyetleri

düşüren yeniliklerin geliştirilmesi gibi amaçlarla faaliyet göstermektedir. Ayrıca, KOBİ'lerin yeni ve ileri teknolojilere uyum sağlaması, araştırmacılara iş olanakları sunulması ve ileri teknoloji yatırımları yapacak yabancı sermayenin ülkeye çekilmesi de hedeflenmektedir. Bu bölgeler, sanayinin rekabet gücünü artırmak için kritik bir rol oynamaktadır.

Temmuz 2024 itibariyle; toplam 102 adet Teknoloji Geliştirme Bölgesi (Ankara 13, İstanbul 16, Kocaeli 5, İzmir 5, Konya 2, Gaziantep 2, Antalya 2, Mersin 2, Hatay 2, Kayseri 2, Bursa 2 adet, Eskişehir 2 adet - (Bilecik), Sakarya 2 ve Trabzon, Adana, Erzurum, Isparta, Denizli, Edirne, Elazığ, Sivas, Diyarbakır, Tokat, Bolu, Kütahya, Samsun, Malatya, Urfa, Düzce, Çanakkale, Kahramanmaraş, Tekirdağ, Van, Çorum, Manisa, Niğde, Burdur, Yozgat, Kırıkkale, Balıkesir, Karaman, Muğla, Afyonkarahisar-(Uşak), Aydın, Batman, Osmaniye, Zonguldak, Karabük, Nevşehir, Çankırı, Kastamonu, Kırklareli, Giresun, Rize, Yalova, Aksaray, Adıyaman ve Iğdır'da 1'er adet) kurulmuştur.

102 Teknoloji Geliştirme Bölgesi'nden 90'ı faaliyetine devam etmekte, 12'sinin ise altyapı çalışmalarının devam etmesi sebebiyle hali hazırda faaliyete geçmemişlerdir.

Tablo 2: Teknoloji Geliştirme Bölgeleri Detayları (Kaynak: T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı / Ar-Ge, Tasarım Merkezleri ve TGB- İstatistiki Bilgiler, sanayi.gov.tr Temmuz 2024)

Firma Sayısı	10.771
Yabancı/Yabancı ortaklı Firma Sayısı	486
Kuluçka Firma Sayısı	2.962
Akademisyen Ortaklı Firma Sayısı	2.061
Toplam Personel Sayısı	113.065
Ar-Ge	96.526
Tasarım	1.226
Destek	7.472
Kapsam Dışı	7.841
Proje Sayısı (Devam Eden)	15.595
Proje Sayısı (Tamamlanan)	60.339
Toplam Satış (TL)	565,5 Milyar TL
Toplam İhracat (USD)	11,0 Milyar \$

Tablo 3: Teknoloji Geliştirme Bölgeleri Detayları (Kaynak: T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı / Ar-Ge, Tasarım Merkezleri ve TGB- İstatistiki Bilgiler, sanayi.gov.tr Temmuz 2024)

Nace Adı	Yüzde (%)
Bilgisayar programlama faaliyetleri (sistem, veri tabanı, network, web sayfası vb. yazılımları ile müşteriye özel yazılımların kodlanması vb.)	53,15
Doğal bilimler ve mühendislikle ilgili diğer araştırma ve deneysel geliştirme faaliyetleri (tarımsal araştırmalar dahil)	5,4
Biyoteknolojiyle ilgili araştırma ve deneysel geliştirme faaliyetleri	3,17

Bilgisayar danışmanlık faaliyetleri (donanım gereksinimleri gibi donanımla ilgili bilişim konularında uzman görüşü sağlanması, bilgisayar gereksinimlerinin belirlenmesi, bilgisayar sistemlerinin planlanması ve tasarlanması vb.)	2,91
Baklagillerin yetiştirilmesi (fasulye (taze ve kuru), bakla, nohut, mercimek, acı bakla, bezelye, araka vb.)	1,77
Diğer bilgi teknolojisi ve bilgisayar hizmet faaliyetleri (kişisel bilgisayarların ve çevre birimlerinin kurulumu, yazılım kurma vb.)	1,26
Sanayi ve imalat projelerine yönelik mühendislik ve danışmanlık faaliyetleri (haddehaneler, rafineriler, ulaşım araçları, sanayi makineleri, vb.)	1,14
Yüklü elektronik kart imalatı (yüklü baskılı devre kartları, ses, görüntü, denetleyici, ağ ve modem kartları ile akıllı kartlar vb.)	1,03
Mühendislik danışmanlık hizmetleri (bir projeye bağlantılı olarak yapılanlar hariç)	0,94
Başka yerde sınıflandırılmamış diğer özel amaçlı makinelerin imalatı	0,92
Bilgisayar, bilgisayar çevre birimleri ve yazılımlarının toptan ticareti (bilgisayar donanımları, pos cihazları, ATM cihazları vb. dahil)	0,82
İşletme ve diğer idari danışmanlık faaliyetleri (bir organizasyonun stratejik, mali, pazarlama, üretim, iş süreçleri, proje vb. yönetim hizmetleri ile ticari marka ve imtiyaz konularında danışmanlık)	0,75
Enerji projelerine yönelik mühendislik ve danışmanlık faaliyetleri (kömür, petrol ve gaz gibi enerji yakıtları kullananlar ile nükleer, su, güneş, rüzgâr ve diğer enerjiler için santrallere ve enerji iletim ve dağıtım hatlarına yönelik hizmetler)	0,74
Diyotların, transistörlerin, diyakların, triyaklar, tristör, rezistans, ledler, kristal, röle, mikro anahtar, sabit veya ayarlanabilir direnç ve kondansatörler ile elektronik entegre devrelerin imalatı	0,64
Diğer yazılım programlarının yayımlanması	0,5
Işınlama, elektromedikal ve elektroterapi ile ilgili cihazların imalatı (elektro-kardiyograf cihazı, işitme cihazı, radyoloji cihazı, röntgen cihazları, X, Alfa, Beta, Gama, mor ötesi ve kızıl ötesi ışınların kullanımına dayalı cihazlar, vb.)	0,48
Diğer	24,38

2. Yeşil Mutabakat Kapsamında Yeşil Dönüşüm Destek Programları

Türkiye, 2053 Net Sıfır Emisyon Hedefi'ni 27 Eylül 2021 tarihinde açıklamıştır. Paris Anlaşması'na taraf olunması ve net sıfır emisyon hedefinin yeşil kalkınma devrimi olarak tanımlanması ile Türkiye, yeşil dönüşüm ve büyüme yolunda önemli bir adım atmıştır.

2053 sıfır emisyon hedefi doğrultusunda, iklim değişikliği ve çevre sorunlarıyla mücadeleyi desteklemek amacıyla öncelikli Ar-Ge ve yenilik çalışmalarına ağırlık verilmektedir. Bu kapsamda, Şubat 2022'de Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı tarafından düzenlenen İklim Şurası'nda, TÜBİTAK koordinasyonunda yürütülen Bilim ve Teknoloji Komisyonu, "İklim Değişikliği, Çevre ve Biyoçeşitlilik", "Temiz ve Döngüsel Ekonomi", "Temiz, Erişilebilir ve Güvenli Enerji Arzı", "Yeşil ve Sürdürülebilir Tarım" ve "Sürdürülebilir Akıllı Ulaşım" olmak üzere beş ana temada çığır açıcı Ar-Ge ve yenilik çözümleri geliştirmeyi hedeflemiştir. Geleceğin teknolojilerini öngörerek, ülkemizin Ar-Ge ve yenilik kapasitesini artırmak ve iklim değişikliği krizini fırsata çevirmek amacıyla çalışmalar sürdürülmektedir.

Türkiye'nin ekonomi ve sanayisinin yeşil dönüşümü, kapsayıcı ve sürdürülebilir bir büyüme sağlamanın yanı sıra, AB ve diğer ülkelere ihracatta rekabetçiliğin korunması ve artırılması için de gereklidir. Bu adımlar, Türkiye'nin küresel değer zincirlerine entegrasyonunu ve uluslararası yatırımlardan alacağı payı artırma açısından da önem taşımaktadır.

Dünya Bankası desteğiyle Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı koordinasyonunda, TÜBİTAK ve KOSGEB tarafından yürütülen Türkiye Yeşil Sanayi Projesi için 450 milyon dolarlık finansman sağlanmıştır. Bu proje kapsamında, TÜBİTAK-TEYDEB, sanayinin yeşil dönüşümünü desteklemek amacıyla 175 milyon dolarlık finansman sağlayacaktır. KOSGEB, KOBİ'lerin güneş enerjisi yatırımlarına proje başına 14 milyon TL'ye kadar olmak üzere toplamda 160 milyon dolar bütçe ayıracak; Sanayide Temiz ve Döngüsel Ekonomi bölümünde ise işletme başına 4 milyon TL olmak üzere toplamda 87 milyon dolarlık bütçeyi işletmelere sunacaktır.

Birinci bileşen, KOSGEB tarafından KOBİ'lerin yeşil dönüşüm faaliyetlerine yönelik geri ödemeli destekleri içerir. Bu destek, yenilenebilir enerji, kaynak verimliliği, atık yönetimi ve döngüsel ekonomi gibi tematik alanlardaki faaliyetleri kapsar.

İkinci bileşen, TÜBİTAK tarafından yürütülen yeşil inovasyon faaliyetlerini destekler. Bu destekler, yeşil teknolojiler, ürünler veya süreçler geliştiren firmaları hedefler ve Ar-Ge, prototip geliştirme, standart geliştirme ve yeni ürün veya süreç geliştirmeyi içerir. Yeşil start-up'lar, KOBİ'ler, büyük firmalar veya firma konsorsiyumları bu desteklerden yararlanabilir.

Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, proje yönetimi, ihtiyaç analizi, kapasite geliştirme, Yeşil Sanayi Akademisi, Yeşil İzleme Sistemi ve tanıtım faaliyetlerini yürüterek projenin etkin yönetimini sağlayacaktır.

Yeşil Büyüme Teknoloji Yol Haritası, sanayide yeşil üretimi artırmak için gerekli teknolojileri belirlemiş ve teknoloji sağlayıcı şirketler ile üniversiteler/araştırma enstitülerindeki mevcut teknolojik birikimi uygulamaya geçirme amacını taşımaktadır. Teknolojik gelişim açısından erken aşamada olan ihtiyaçlara ilişkin teknolojilerin geliştirilmesi ve Ar-Ge ile yenilik desteklerinin detaylandırılması, özel sektör kuruluşlarının yeşil büyümeye uyum sağlamalarına imkan tanıyacak yerli çözümleri içermektedir.

3.1. TÜBİTAK Yeşil Dönüşüm Programları

KOBİ'ler, büyük firmalar, üniversiteler, araştırma altyapıları ve kamu araştırma merkezleri, bu destekler aracılığıyla yeşil dönüşüm odaklı teknolojik çözümler geliştirebilecektir. Özel sektöre yönelik hibe ve faizsiz geri ödemeli (kredili) destekler, finansmana erişimi kolaylaştırmak ve çeşitlendirmek amacıyla sağlanacaktır. Projelerde yer alacak araştırma kurumlarına ise hibe destekleri planlanmıştır.

- Yeşil İnovasyon Teknoloji Mentorluk Desteği: 20 milyon dolar
- Sanayide Yeşil Dönüşüm Desteği: 126,5 milyon dolar
- SAYEM Yeşil Dönüşüm Desteği: 25 milyon dolar

Şekil 11: TÜBİTAK Yeşil Dönüşüm Destek Programları (Kaynak: İlgili kurumların eğitim sunumları özelinde veri temin edilmiştir, 2023)

3.2. KOSGEB Yeşil Sanayi Destek Programları

Yeşil sanayileşme, döngüsel ekonomi ve yenilenebilir enerji kapasitesinin artırılmasıyla verimliliği yükselterek, yeşil büyüme odaklı ürünlerin üretilmesi ve ulusal/uluslararası rekabetçiliğin geliştirilmesi açısından kritik önemdedir.

KOSGEB, imalatçı KOBİ'lerin yenilenebilir enerji potansiyelini değerlendirmesi, çevre dostu teknolojilerin kullanımına yönelik farkındalığın artırılması, enerji maliyetlerini azaltma kapasitelerinin geliştirilmesi ve çevresel sürdürülebilirlik, rekabetçilik, yatırım olanakları, dijitalleşme ve kaynak tedarikinde güvence sağlamak amacıyla çeşitli destekler sunmaktadır.

3.2.1. Sanayi KOBİ'lerinin Güneş Enerjisi Yatırımlarının Desteklenmesi

Bu program, endüstriyel faaliyetlerde enerji sistemlerinin karbonsuzlaştırılmasını ve KOBİ'lerin enerji maliyetlerini düşürerek rekabet güçlerini artırmayı hedefler. Proje kapsamında çatı üstü GES ve sanayi tesisleri içindeki bileşik GES projeleri desteklenecektir. Proje süresi en az 8 ay ve en fazla 12 ay olup, desteklenecek proje giderleri makine ve teçhizat giderleridir. Destek üst limiti 14.000.000 TL, destek oranı %60'tır ve destek türü geri ödemeli faizsiz kredidir..

3.2.2. Temiz ve Döngüsel Ekonomi için Sanayinin Mobilize Edilmesi

Bu program, KOBİ'lerin çevresel sürdürülebilirlik, rekabet edebilirlik, yatırım fırsatları, dijitalleşme ve kaynak verimliliği kapasitelerini geliştirmeyi amaçlar. Enerji ve su verimliliği, hammadde verimliliği, sürdürülebilir atık geri dönüşümü ve döngüsel ekonomi gibi yatırımlar desteklenir. Proje süresi en az 8 ay ve en fazla 12 ay olup, desteklenecek giderler personel, makine, teçhizat, yazılım ve hizmet alım giderleridir. Destek üst limiti 4.000.000 TL, destek oranı %70'tir ve destek türü geri ödemeli faizsiz kredidir. Geri ödemeler, proje bitiminden sonra 12 ay ödemesiz olarak, dörder aylık dönemler halinde 6 eşit taksitte yapılır.

3. Yatırım Yapmak İsteyen Firmalar Özelinde Destekler

Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, yatırım yapmak isteyen firmalar için iki ana program yürütmektedir. Firma faaliyet konusuna ve yatırım tutarına göre uygun programlara başvuru yapılabilir. Ayrıca bakanlık çağrılı sisteme çıkarak Hamle program özelinde

bütüncül bir Ar-Ge ve Yatırım desteği vermektedir.

4.1. Yatırım Teşvik Belgesi

Yatırım Teşvik Belgesi, Türkiye sınırları içinde yapılacak yatırımları teşvik etmek amacıyla düzenlenen ve sahibine vergi avantajları sağlayan bir belgedir. Bu belge Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı tarafından verilmektedir.

Şekil 12: Yatırım Teşvik Sistemi Detayları (Kaynak: Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı Sitesi - Destek ve Teşvikler-Yatırım Teşvik Sistemleri-1. Yatırım Teşvik Sistemi (Sunum), 2023)

Destek Unsurları	Genel Teşvik Uygulamaları	Bölgesel Teşvik Uygulamaları	Öncelikli Yatırımların Teşviki	Stratejik Yatırımların Teşviki
KDV İstisnası	✓	✓	✓	✓
Gümrük Vergisi Muafiyeti	✓	✓	✓	✓
Vergi İndirimi		✓	✓	✓
Sigorta Primi İşveren Hissesi Desteği		✓	✓	✓
Sigorta Primi İşçi Hissesi Desteği		✓	✓	✓
Faiz veya Kar Payı Desteği		✓	✓	✓
Yatırım Yeri Tahsisi		✓	✓	✓
KDV İadesi				✓

Şekil 13: Yatırım Teşvik Sistemi Program Detayları ve Destek Unsurları (Kaynak: Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı Sitesi - Destek ve Teşvikler-Yatırım Teşvik Sistemleri-1. Yatırım Teşvik Sistemi (Sunum), 2023)

Tablo 4:01.01.2001 - 30.09.2023 Tarihleri Arasında Düzenlenen Yatırım Teşvik Belgeleri (Kaynak: (T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, Yatırım Teşvik İstatistikleri, (2001 - Eylül 2023) Arasına Ait Yatırım Teşvik İstatistikleri, sanayi.gov.tr, 2023)

Bölgesi	Belge Adedi	Sabit Yatırım Tutarı (Milyon TL)	İstihdam
1. Bölge	46.797	4.920.049	1.581.356
2. Bölge	21.028	2.046.781	633.116
3. Bölge	15.999	2.203.931	449.263
4. Bölge	10.871	863.260	353.618
5. Bölge	8.370	600.753	298.176
6. Bölge	11.447	439.658	634.602
Muhtelif Bölge	465	588.404	36.412
Genel Toplam	114.977	11.662.836	3.986.543

Aktif ve Tamamlama Vizesi Yapılmış Kayıtları İçermektedir. (Tamamlanmış Sayılan Belgeler Raporunda Yer almamaktadır.)

İl Bölgeleri, 01.01.2021 Tarihi Öncesi İçin 2012 / 3305 Sayılı Karara Göre, Sonrası İçin 2020 / 2846 Sayılı Karara Göre Raporlanmıştır.

4.2.Hamle Programı

Teknoloji Odaklı Sanayi Hamlesi Programı Yükselen Yenilikçi Teknolojiler Çağrısı 1 Ağustos 2024 tarihi itibarıyla açılmıştır. Çağrı kapsamında 1058 Ürün, 358 Yenilikçi Teknoloji Alanı ve 34 Kritik Hammadde yer almaktadır. Çağrı kapsamında sadece Türkiye’de yerleşik sermaye şirketleri başvuruda bulunabilecektir.

10. Çağrı kapsamında başvurusu yapılan yatırım projelerinin büyüklüğü (Proje kapsamında öngörülen Ar-Ge ve üretime yönelik yatırım harcamalarının toplam tutarı) 30 Milyon TL’den az olamaz. Bu tutar, salt yazılım geliştirmeyi amaçlayan projeler için 10 Milyon TL olarak uygulanır.

Şekil 14: Hamle Destek Programı Kırılımları (Kaynak: (Teknoloji Odaklı Sanayi Hamlesi Sitesi üzerinden bilgiler derlenmiştir, 2024)

5. İhracata Yönelik Ticaret Bakanlığı Destekleri

Ticaret Bakanlığı'nın ihracat desteklerinden yararlanmak için şirketlerin belli şartları yerine getirmesi gerekmektedir:

1. Şahıs şirketi dışındaki tüm şirket türleri ve işbirliği kuruluşları yararlanabilir.
2. İhracat yapmak veya ihracat yapma niyetinde olmak.
3. İlgili ihracatçı birliklerine üye olmak.

Ticaret Bakanlığı, ihracat destek başvurularını 31 Mart 2020'den itibaren Destek

Yönetim Sistemi (DYS) üzerinden kabul etmektedir. Firmalar, DYS kaydını tamamladıktan sonra ihracat, e-ihracat, hizmet sektörü ve yurt dışı teknik müşavirlik destek programlarına başvurabilirler. Kolay Destek sitesi, bu desteklerin daha kolay ve anlaşılır şekilde sunulmasını amaçlamaktadır ve ihracat yapan veya yapmayı planlayan firmalar için yönlendirici bilgiler sunar.

Ticaret Bakanlığı tarafından verilen 14 farklı desteğin daha kolay ve anlaşılır biçimde sunulmasını amaçlayan Kolay Destek sitesi bulunmaktadır. Kolay Destek Programı Mal veya Hizmet İhracat yapacak firmalarını yönlendirme sağlamaktadır.

İhracat yaparken müşteri bulmaktan yurt dışında reklam vermeye, fuarlara katılmaktan müşterilerin için uygun kredi bulmaya kadar sayısız destek bulunmaktadır.

Şekil 15: Ticaret Bakanlığı Destek Programları Görseli (Kaynak: Yeni Nesil Destekler Genel Çerçeve Sunumu ve Eğitim Videosu özelinde görsel alınmıştır, ticaret.gov.tr/destekler, 2024)

6. Yol Haritası

Şekil 16: Yol Haritası Görseli (Kaynak: Anlaşılır hale getirebilmek için bilgiler tablolaştırılmıştır.)

. Girişimcinin genç, kadın, engelli, gazi veya birinci derece şehit yakını olması durumunda destek üst limitine 150 bin TL daha eklenmektedir.

Firmalar ya da girişimciler, ilk Ar-Ge faaliyetleri için destek almayı hedefliyorsa, bu işin ilk adımı olarak girişimciler TÜBİTAK BİGG çağrılarına, şirketler ise TÜBİTAK 1507 KOBİ Başlangıç Destek Programı'na başvurarak 2.400.000 TL'ye kadar destek alabilirler.

TÜBİTAK Destekleri özelinde;ARDEB daha çok akademik araştırmalara ve kamuya açık bilimsel projelere odaklanırken, TEYDEB özel sektörün Ar-Ge faaliyetlerine daha fazla odaklanır. TEYDEB'in sanayiye yönelik destek oranları ve

program kapsamı genellikle daha geniştir. 1501 programı, büyük ölçekli sanayi projelerine yönelik olup, bütçe sınırı olmadan büyük projeleri destekleyebilir. Buna karşılık, 1507 programı daha küçük çaplı KOBİ projelerine yöneliktir ve belirli bir bütçe sınırı vardır. Proje planlaması aşamasında, hangi programın ihtiyaçlarınızı daha iyi karşıladığını belirlemek için her iki programın kapsamını ve gereksinimlerini dikkatlice incelemek önemlidir. Türkiye'deki Ar-Ge desteklerinden en iyi şekilde yararlanmak için proje gereksinimlerinizi ve hedeflerinizi dikkate alarak doğru programı seçmek büyük önem taşımaktadır.

Ayrıca Yeşil Dönüşüm kapsamında GES yatırımı ve temiz ile döngüsel ekonomiye yönelik Ar-Ge projeleri de desteklenmektedir. GES yatırımları ve döngüsel ekonomi projeleri gibi çevre dostu projeler önem arz etmektedir. Yeşil dönüşüm kapsamında, Avrupa Yeşil Mutabakatı'na uyum sağlayan projeler, ulusal ve uluslararası fonlardan yararlanma konusunda büyük avantaja sahiptir. Firmalar, çevre dostu teknolojilere yatırım yaparak, hem maliyet avantajı sağlamakta hem de sürdürülebilirlik hedeflerine ulaşmaktadır. Bu desteklerden yararlanıp projelerini başarıyla tamamlayan firmaların, o proje özelinde yatırım ihtiyaçları da ayrıca başka kurumlar tarafından desteklenmektedir.

Birden fazla Ar-Ge/Tasarım projesine sahip ve bu projelerde çalışan personel altyapısı 15/10 kişiden fazla olan firmalar, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı destekli Ar-Ge/Tasarım Merkezi belgesi için çalışma yürütebilirler. Ayrıca firmalar, Ar-Ge niteliği olan ve satış potansiyeli yüksek projeleri için, ürünün satışından elde edilecek vergisel indirimlerden yararlanabilmek adına Teknoloji Geliştirme Bölgelerine bir ya da birden fazla proje özelinde başvuru yaparak, uygun yer olması durumunda, Ar-Ge çalışmalarını bu alanda sürdürüp vergisel indirimlerden faydalanabilirler.

Ar-Ge projesi sonucu ortaya çıkan ya da özkaynakları ile Ar-Ge faaliyetlerini sürdürmüş firmalar, özkaynaklı Ar-Ge projeleri sonucu yatırım ihtiyaçları özelinde KOSGEB Teknoyatırım Destek Programı ve Yatırım Teşvik Programı'ndan yararlanabilirler.

Türkiye'deki bölgesel teşvikler, firmaların buldukları coğrafi bölgeye göre farklılaşmaktadır. Özellikle Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde yatırım yapan firmalar, daha yüksek oranlarda teşviklerden yararlanabilir.

Ar-Ge çalışması yapıp sonrasında en az 30 milyon TL'lik yatırım yapmayı planlayan firmalar, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı'nın çağrılı olarak açtığı HAMLE Programı özelinde çalışma yürütebilirler.

İhracata yönelik çalışma yapmak isteyen firmalar, Ticaret Bakanlığı'nın ihracat desteklerinden yararlanarak yurtdışına açılabilirler..

Ar-Ge kültürünü benimsemiş ve ulusal desteklerden yararlanmış firmalar, sonraki süreçlerde uluslararası destek programlarına başvuru yaparak marka bilinirliği ve yurtdışı pazar payını artırmaya yönelik çalışmalar yürütebilirler.

Ülkemizde, çağrılı ya da açık çağrı şeklinde, her sektöre uygun olarak kurum/kuruluşlar hibe ve teşvikler sunmaktadır. Önemli olan, size uygun olan destek programları hakkında bilgi sahibi olmak ve optimum fayda sağlamaktır.

Türkiye'deki firmalar, ulusal destek programlarının yanı sıra uluslararası Ar-Ge ve yenilik destek programlarından da yararlanabilirler. Örneğin, Horizon Europe gibi Avrupa Birliği programları, Türkiye'deki firmaların küresel düzeyde iş birliği yapmalarına ve Ar-Ge projelerini uluslararası düzeyde finanse etmelerine olanak tanır. Bu tür uluslararası programlar, özellikle yüksek teknoloji ürünler geliştiren firmalar için büyük fırsatlar sunar.

7. Sonuç

Türkiye, Ar-Ge faaliyetlerine yönelik teşvikler ve destekler açısından, küresel ölçekte daha ileri ülkelerle kıyaslandığında geç adımlar atmış bir ülke olarak değerlendirilebilir. Yasal düzenlemelerin geç oluşturulmasının yanı sıra, teşvik sistemine yönelik çeşitli eleştiriler de mevcuttur. Bu bağlamda, 2008 yılında teşvik sisteminde yeniden bir yapılanmaya gidilmiş ve bu konuda atılan ilk somut adım Ar-Ge teşvikleriyle olmuştur.

Ar-Ge harcamalarının ülke GSYH'sine oranı, 2009 yılında %0,8 iken, istikrarlı bir şekilde yükselerek 2020 yılında %1,09'a ulaşmıştır. Ancak bu oran, OECD ülkeleri ortalamasına göre hala geride kalmaktadır. OECD ülkeleri arasında Ar-Ge harcamalarının GSYH içindeki payı genellikle %2 ile %3 arasında değişmektedir. Güney Kore ve İsrail gibi ülkelerde ise bu oran %4'ün üzerindedir. Bu ülkeler, Ar-Ge'ye yaptıkları yatırımlarla teknoloji ve inovasyon konusunda küresel liderler haline gelmişlerdir. Türkiye'nin bu noktada daha fazla çaba göstermesi gerekmektedir.

Türkiye'nin Ar-Ge harcamalarının GSYH'ye oranı, benzer ekonomik yapıya sahip ülkelerle karşılaştırıldığında da nispeten düşüktür. Örneğin, Polonya ve Macaristan gibi ülkelerde Ar-Ge harcamalarının GSYH içindeki payı sırasıyla %1,39 ve %1,64 seviyelerindedir. Bu durum, Türkiye'nin Ar-Ge harcamalarının artırılması gerektiğini ve bu alandaki politikaların daha etkin bir şekilde uygulanması gerektiğini göstermektedir.

OECD'nin 2021 raporuna göre, Türkiye Ar-Ge harcamalarının GSYH içindeki payı bakımından 38 OECD ülkesi arasında 30. sırada yer almaktadır. Bu sıralama, Türkiye'nin Ar-Ge teşviklerinin etkinliği ve kapsamı konusunda geliştirilmesi gereken alanlar olduğunu ortaya koymaktadır. Özellikle, doğrudan Ar-Ge teşvikleri ve dolaylı Ar-Ge teşvikleri arasındaki dengenin yeniden gözden geçirilmesi ve doğrudan teşviklerin artırılması gerektiği literatürde vurgulanmaktadır.

Türkiye'nin Ar-Ge teşvik sisteminin etkinliğini artırmak için, öncelikle teşviklerin kapsamının genişletilmesi ve teşviklere erişimin kolaylaştırılması gerekmektedir. Bunun yanında, teşviklerin etkinliğinin izlenmesi ve değerlendirilmesi için mekanizmalar geliştirilmelidir. Bu süreçler, teşviklerin gerçekten inovasyonu destekleyip desteklemediğini belirlemek ve gerekli düzeltmeleri zamanında yapmak için kritik öneme sahiptir. Ayrıca, az gelişmiş bölgelerdeki firmalar için daha cazip teşvikler sunularak, bölgesel eşitsizliklerin azaltılması sağlanabilir.

Türkiye, Ar-Ge kapasitesini artırmak için yenilikçi finansman araçlarını da geliştirmelidir. Risk sermayesi fonları, melek yatırımcılar ve kitle fonlaması gibi araçların teşvik edilmesi, özel sektörün Ar-Ge faaliyetlerine daha fazla kaynak ayırmasına yardımcı olabilir. Bunun yanı sıra, üniversite-sanayi iş birliğinin güçlendirilmesi ve Ar-Ge faaliyetlerinin daha geniş bir tabana yayılması da önem arz etmektedir. Bu işbirlikleri, Ar-Ge'nin ticari değer yaratma potansiyelini artırabilir ve yeni teknolojilerin ticarileştirilmesini hızlandırabilir.

Türkiye'nin Ar-Ge teşvik sisteminin etkinleştirilmesi, yalnızca ulusal düzeyde değil, aynı zamanda uluslararası düzeyde iş birliği ve fonlardan yararlanarak da güçlendirilmelidir. Horizon Europe gibi Avrupa Birliği programları, Türk firmalarının ve araştırmacılarının küresel işbirliklerine katılmalarını ve bu sayede Ar-Ge projelerine daha fazla fon sağlamalarını mümkün kılabilir. Bu tür uluslararası programlar, Türkiye'nin inovasyon kapasitesini artırarak, küresel rekabet gücünü de yükseltecektir.

Sonuç olarak, Türkiye'nin Ar-Ge teşviklerini etkinleştirmek ve bu alandaki eksiklikleri gidermek için kapsamlı ve çok yönlü bir strateji izlenmesi gerekmektedir. Bu strateji, teşviklerin kapsamını genişletmeyi, yenilikçi finansman araçlarını teşvik

etmeyi, bölgesel eşitsizlikleri azaltmayı, uluslararası işbirliklerini artırmayı ve üniversite-sanayi işbirliğini güçlendirmeyi içermelidir. Böylece Türkiye, Ar-Ge alanında daha rekabetçi hale gelerek, küresel inovasyon liginde daha üst sıralara çıkabilir.

Kaynakça

Aycı, A. (2016). Türkiye’de Ar-Ge Teşvikleri ve Diğer OECD Ülkeleri İle Karşılaştırılması. Vergi Sorunları Dergisi, 93-100.

KOSGEB Resmi Sitesi (2024). ‘Destekler Genel Bilgisi’.<https://www.kosgeb.gov.tr/site/tr/genel/destekler/3/destekler>,(Erişim tarihi: 08.8.2024).

KOSGEB Resmi Sitesi.(2024). Duyurular Bölümü.’KOBİ TANIMI GÜNCELLENDİ!’.<https://www.kosgeb.gov.tr/site/tr/genel/detay/8807/kobi-tanimi-guncellendi#:~:text=Buna%20g%C3%B6re%3B%20250%20ki%C5%9Fiden%20az,%C3%BCst%20limit%2C%20250%20milyon%20lirayd%C4%B1.,> (Erişim tarihi: 02.09.2024).

KOSGEB Resmi Sitesi.(2024). İstatistikler ‘KOSGEB Destek Programları Yönetmeliği Kapsamında Verilen Desteklerin Bölgelere Göre Dağılımı (MKİ Hariç)’.https://webdosya.kosgeb.gov.tr/Content/Upload/Dosya/Mevzuat/2024/KOSGEB_2023_Y%C4%B1%C4%B1_Faaliyet_Raporu.pdf, (Erişim tarihi: 02.09.2024).

KOSGEB Resmi Sitesi.(2024). ‘Girişimcilik Destekleri Programı’.<https://www.kosgeb.gov.tr/site/tr/genel/destekdetay/1231/girisimci-destek-programi>,(Erişim tarihi: 05.8.2024).

KOSGEB Resmi Sitesi.(2024). ‘Yeşil Sanayi Destekleri’<https://www.kosgeb.gov.tr/site/tr/genel/destekdetay/9022/yesil-sanayi-destek-programi>,(Erişim tarihi: 02.09.2024).

KOSGEB Resmi Sitesi.(2024). ‘Teknoyatırım Destek Programı’.<https://www.kosgeb.gov.tr/site/tr/genel/destekler/6313/arge-teknolojik-uretim-ve-yerlilestirme-destekleri>,(Erişim tarihi: 02.09.2024).

KOSGEB Resmi Sitesi.(2024). ‘2023 Yılı Uygulama Sonuçları’.https://webdosya.kosgeb.gov.tr/Content/Upload/Dosya/Mevzuat/2024/KOSGEB_2023_Y%C4%B1%C4%B1_Faaliyet_Raporu.pdf,(Erişim tarihi: 02.09.2024).

Özçelik, E, Taymaz, E.: “R&D Support Programs in Developing Countries: The Turkish Experience”, Published In Research Policy, Vol: 37, 2008, pp. 258-275

RG (Resmi Gazete). (2024). Yatırım Projelerinin Stratejik Öncelik Ve Teknik Değerlendirmesine Dair Tebliğ. 26 Kasım 2023 tarih ve 32381 sayılı T.C. Resmi Gazete, <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2023/11/20231126-2.htm>, (Erişim tarihi: 02.09.2024).

Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı. (2024).(2001 - Eylül 2023) Arasına Ait Yatırım Teşvik İstatistikleri ,Ankara, <https://www.sanayi.gov.tr/istatistikler/yatirim-istatistikleri/mi1304021615>, (Erişim tarihi: 02.09.2024).

Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı sitesi.(2024). ‘Ar-Ge Merkezleri Bilgileri’.<https://agtm.sanayi.gov.tr/Agm/ArgeDetay>, (Erişim tarihi: 02.09.2024).

Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı sitesi.(2024). ‘Ar-Ge Merkezleri Sayısı’.<https://www.sanayi.gov.tr/istatistikler/istatistiki-bilgiler/mi0203011502>(Erişim

- tarihi: 02.09.2024).
- Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı sitesi.(2024). 'Hamle Programı'. <https://https://www.hamle.gov.tr/Home/CagriPlani>,(Erişim tarihi: 02.09.2024)
- Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı sitesi.(2024). 'Hamle Programı'. <https://www.sanayi.gov.tr/medya/haber/stratejik-urun-ve-teknoloji-alanlari-belirledi>,(Erişim tarihi: 02.09.2024).
- Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı sitesi.(2024). 'Tasarım Merkezleri Bilgisi'. <https://agtm.sanayi.gov.tr/Tasarim/TasarimDetay>,(Erişim tarihi: 02.09.2024).
- Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı sitesi.(2024). 'Tasarım Merkezleri Sayısı'. <https://www.sanayi.gov.tr/istatistikler/istatistiki-bilgiler/mi0203011503>,(Erişim tarihi: 02.09.2024).
- Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı sitesi.(2024). 'Teknoloji Geliştirme Bölgeleri'. <https://www.sanayi.gov.tr/arge-tasarim-merkezleri-ve-tgb>,(Erişim tarihi: 02.09.2024).
- Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı. (2024). Teknoloji Geliştirme Bölgeleri İstatistikleri-Temmuz 2024, Ankara, 1-11. <https://www.sanayi.gov.tr/istatistikler/istatistiki-bilgiler/mi0203011501>, (Erişim tarihi: 02.09.2024).
- Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı. (2024).Yatırım Teşvik Sistemi Sunumu 2023, Ankara,1-69 <https://www.sanayi.gov.tr/istatistikler/yatirim-istatistikleri/mi1304021615>, (Erişim tarihi: 5.12.2023).
- Ticaret Bakanlığı Resmi sitesi.(2024). 'Destek Yönetim Sistemi'. <https://www.ticaret.gov.tr/destekler/destek-yonetim-sistemi-dys>,(Erişim tarihi: 02.09.2024).
- Ticaret Bakanlığı Resmi sitesi.(2024). 'Kolay Destek Sitesi'. <https://kolaydestek.gov.tr/>,(Erişim tarihi: 02.09.2024).
- Ticaret Bakanlığı. (2024).Yeni Nesil Destekler Genel Çerçeve Sunumu ve Eğitim Videosu 12 Kasım 2022, Ankara,1-6 <https://www.sanayi.gov.tr/istatistikler/yatirim-istatistikleri/mi1304021615>, (Erişim tarihi: 02.09.2024).
- TÜBİTAK Resmi sitesi.(2024). 'TEYDEB Teknoloji ve Yenilik Destek Programları Başkanlığı 2022 İstatistikleri'. https://tubitak.gov.tr/sites/default/files/18842/teydeb_web_sunum_2022.pdf,(Erişim tarihi: 02.09.2024)
- TÜBİTAK Resmi sitesi.(2024). 'TEYDEB Teknoloji ve Yenilik Destek Programları Başkanlığı 2023 Faaliyet raporu'. https://tubitak.gov.tr/sites/default/files/2024-04/tubitak_2023_yili_faaliyet_raporu.pdf,(Erişim tarihi: 02.09.2024)
- TÜBİTAK Resmi sitesi.(2024). 'Ulusal /Uluslararası Destek programları'. https://www.tubitak.gov.tr/tr/destekler/sanayi/ulusal-destek-programlari#destekler_sanayi_ana_sayfa_akordiyon-block_1-0, Erişim tarihi: 02.09.2024).
- TÜBİTAK Resmi sitesi.(2024). 'Yeşil Büyüme Teknoloji Yol Haritası' https://www.tubitak.gov.tr/sites/default/files/yesilbuyume_tyh_rapor_19072023.pdf, Erişim tarihi: 02.09.2024).
- TÜBİTAK Resmi sitesi.(2024). '1812 Girişimcilik Destek Programı'. <https://www.tubitak.gov.tr/tr/destekler/sanayi/ulusal-destek-programlari/icerik-1512-girisimcilik-destek-programi-bigge>,(Erişim tarihi: 02.09.2024).
- TÜBİTAK Resmi sitesi.(2024). '1501 - TÜBİTAK Sanayi Ar-Ge Projeleri

- Destekleme Programı'. <https://www.tubitak.gov.tr/tr/destekler/sanayi/ulusal-destek-programlari/icerik-1501-tubitak-sanayi-ar-ge-projeleri-destekleme-programi>,(Erişim tarihi: 02.09.2024).
- TÜBİTAK Resmi sitesi.(2024). '1507 - TÜBİTAK KOBİ Ar-Ge Başlangıç Destek Programı'. <https://www.tubitak.gov.tr/tr/destekler/sanayi/ulusal-destek-programlari/icerik-1507-tubitak-kobi-ar-ge-baslangic-destek-programi>,(Erişim tarihi: 02.09.2024).
- Ülger, Ö. (2017) Ar-Ge Teşvikleri İle İktisadi Büyüme Arasındaki İlişki: Türkiye İçin Bir Uygulama, Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul
- OECD. (2021). Research and Development Expenditure as a Percentage of GDP. OECD Data. <https://data.oecd.org/rd/research-and-development-r-d.htm>
- Özçelik, E., & Taymaz, E. (2008). R&D Support Programs in Developing Countries: The Turkish Experience. *Research Policy*, 37(2), 258-275.